

74/23 Müminun Suresi

1. “Felah” kurtulmak anlamına gelen önemli bir kelime olduğu gibi iman ve amel (eylem) bütünlüğünü içeren önemli bir kavramdır. Birinci şartı imandır, diğer bütün şartları tutum ve davranışlarla ilgili prensiplerdir (1-9. ayetler). Sayılan bu ve benzeri eylemler öylesine önemlidir ki 70/Mearic 22-35. ayetlerde namaz kılanların özellikleri olarak anlatılırken, 25/Furkan 63-77. ayetlerde Rahman’a kul olmanın temel özellikleri olarak sıralanmaktadır. Felahın nihai sonucu ise 10 ve 11. ayetlerde dile getirilen Firdevs cennetinde ebedî kalma ödülüdür.

2. Namaz, Allah’lı yaşamanın somut ifadesidir. Allah ile doğrudan ve aracısız bir ilişki içinde olmayı ifade eden tevhidin fiilî anlatımıdır. Allah ile yapılan iman sözleşmesinin sürekli yenilenmesidir. Huşû, namazın bu bilinçle kılınmasıdır. Bedenî bir boyun eğmeyle birlikte ruhî ve kalbî bir teslimiyeti de ifade etmektedir. Sözleşme bilinci namazdaki huşunun, namaz ise sözleşme bilincinin garantisi gibidir (87/Âlâ 15; 70/Mearic 19-34).

3. Burada kastedilen zekât, İslam devleti henüz teşekkül etmediği için farz olmamıştır, maruf ve gönüllü olarak harcanması gereken ahlaki bir ödevdir. Verilen meblağın miktarından çok, zekât verenin arınma ve ıslah şuurunu geliştirmeye dönük bir öğüt niteliğindedir (87/Âlâ 14, 15; 91/Şems 9, 10). Çünkü kelimenin orijinal anlamlarından biri arınma ve ıslaktır (Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetin ifade biçimine bakılırsa zekât bireysel ve toplumsal ıslahın önemli bir prensibi olarak değerlendirilmektedir (Mevdudî, *Tefhim*).

4. 6. ve 7. ayetler, iffeti korumakla ilgili olan 5. ayetin açıklamasıdır. Erkeğin eşinden kastın nikâhlı karısı olduğu açıktır. Fakat erkeğe ait olan kadının kimliği açıklamaya muhtaçtır. Bu ayetler, kölelik ve cariyelik (kadın köle) kurumunun yürürlükte olduğu dönemde olduğu için erkeğin sahip olduğu kadın kölelerle ilgili bir ruhsat olarak değerlendirilmiştir. O gün yürürlükte olan uygulamalara göre odalık olarak belirlenen cariyeler erkeğin 2. dereceden eşi sayılıyordu. Bu tür ayetlerin genel ifadesinden hareketle bütün cariyelerle evlilik dışı bir ilişkinin mübah olduğu sanılmaktadır ki bu ciddi bir yanılıdır. Çünkü 4/Nisa 25. ayette, hür kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyenlerin efendilerinin müsaadesini almak kaydıyla cariyelerle evlenebileceklerine hükmedilmektedir. Eğer cariyeye-efendi ilişkisi genel olarak bir nikâhsız evlilik sayılıyorsa böyle bir hükümden söz edilemezdi. Dolayısıyla odalık cariyeye statüsü genel cariyeye kavramından farklı bir uygulama idi (Esed, *Kur’an Mesajı*; Mevdudî, *Tefhim*). Bu ayetlerde iffeti koruma yükümlülüğü kadınları da kapsamakla birlikte özellikle erkek öncelikli bir dil kullanılmaktadır. Bu iki meşru ilişki biçimi dışında başka ilişki biçimleri aranması, sınır tanımama olarak nitelenmiştir. Dolayısıyla bu ruhsat ve prensipler öncelikle erkeklerin iffetli yaşaması için getirilmiştir. Çünkü bir toplumda erkeğin iffetini sağlamadan kadının iffetini sağlamak imkânsızdır. Cahiliye toplumlarında iffet kadına has bir özellik sayılmaktadır ve erkeğin iffetsizliği normal karşılanabilmektedir. İlerleyen süreçlerde Kur’an köleliği kaldırdığı için bugün cariyeye-efendi ilişkisinden söz edilemez (90/Beled 11-15. ayetler ve ilgili dipnot). Ayrıca ayet, o toplumda var olan erkeğin sahip olduğu cariyeden söz ediyor, cariyelik müessesesi icat etmeyi emretmiyor.

5. Bu iki özellik, mümini münafıktan ayıran çok önemli prensiplerdir. Hem kullar arası ilişkiyi hem de kul ile Allah arasında cari olan ilişkiyi ilgilendiren güven ve sözde durma tavrıdır. Devamında gelen ayet de bu hükümlerle namazın korunması arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir (70/Mearic 19-34). Dinin adı dosdoğru yol ise Müslüman olmanın en ayırt edici özelliği de dürüstlük olmalı. Bundan dolayı emaneti gözetmeyeninin imanı, sözünde durmayanının İslam'ı yok hükmündedir (Beyhakî, *Sünen*; Mevdudî, *Tefhim*).

6. Namazı korumanın farklı usulleri vardır. Namazı sürekli kılmak, namazı korumanın ana esaslarından birisidir. Bundan önce inen 21/Enbiya 73. ayette, Tevrat'ta da namaz ve zekâtın emredildiği zikredilmektedir. Ancak o dinlerin mensupları namazı kaybetmiş ve şehvetlerinin peşine düşmüşlerdir (19/Meryem 59). Çoğu namaz kılmıyordu (74/Müddessir 43). Kılanlar da anlamsız kılıyordu (107/Mâûn 4). Namazı korumanın ikinci esası, anlamını bilerek kılmak, anlamsız hareketlere dönüştürmemek ve gereklerini yerine getirerek eda etmektir (107/Maun 4, 5; 8/Enfal 35). Namazları korumanın üçüncü yolu ise kötülüklerden uzak durmak ve namazı kirletmemektir (70/Mearic 19-34; 29/Ankebut 45. ayetler ve ilgili dipnotlar). Çünkü namaz kılan kişinin yaptığı kötülükler, cahiller tarafından namaza mal edilebilmektedir.

7. Firdevs cennetinin anlamı için bkz. 18/Kehf 107.

8. Çamurun özünden, yani süzülen bir hülâsasından yarattık demektir (Buharî, Tefsir 23).

9. Bu ve önceki ayet, çamurdan yaratmayla meniden yaratma arasındaki bağlantıyı kurmakta ve izah etmektedir. Çünkü meni veya sperm, topraktan beslenen insanın özümseyip salgıladığı bir sıvıdır. Toprağın mayasıyla beslenen insan, yeni bir maya salgılayarak insanın üremesine aracılık etmektedir. Dolayısıyla insanın insandan üremesi toprağı devre dışı bırakmamaktadır.

10. Burada tekil olarak kullanılan "alaka" kelimesinin meniden et parçasına dönüşmesine kadar seyreden döllenmiş ve rahme tutunmuş bir cenine (zigot) dönüşme evresi olduğu anlaşılmaktadır. 96/Alak 2. ayette bu kelime çoğul formunda "alak" diye kullanılmaktadır ki daha geniş bir ilişkiler yumağını ve dolayısıyla insanın yaratılışındaki kimyasal reaksiyonları ve çok yönlü bağımlılığını dile getirmektedir. Bir kadının üreme hücrelerine yaygın olarak "yumurta" (oosit) adı verilir. Erkeğin üreme hücresi ise "sperm" (spermatozoon) olarak bilinir. Bir oositin bir kadının yumurtalığından ayrılmasının ardından ovülasyon adı verilen süreç içinde, bu oosit ile spermatozoon yumurtalık (Fallop) tüplerinden birinin içerisinde birleşirler. Yumurtalık tüpleri bir kadının yumurtalıklarını onun rahmine ya da dölyatağına bağlar. Bunun sonucunda oluşan tek hücreli embriyoya zigot adı verilir, bu ise "birleşik ya da birbirine bağlı" anlamına gelmektedir. Zigota ait 46 kromozom, benzeri olmayan bir durumu, yeni bir bireyin komple genetik kopyasının ilk baskısını temsil eder. Bu usta plan DNA adı verilen birbirine sıkıca kenetli moleküllerde yerleşik durumdadır. Bunların içerdiği talimatlar tüm vücudun gelişimine yöneliktir. DNA molekülleri çift sarmal olarak bilinen birbirine sarılı bir çift merdiveni andırmaktadır. Bu merdivenin basamakları molekül çiftlerinden ya da guanin, sitozin, adenin ve timin adı verilen bazlardan oluşur (www.ehd.org).

11. Bu cümle, et ve kemiğin girift bir şekilde yaratılmasından sonra yaratma sürecinin devam ettiğini dile getirmektedir. Zaten insanın yaratılmasıyla ilgili 12-16. ayetler yaratmayı tekrar ölüp yeniden dirilmesi aşamalarına doğru devam eden bir süreç olarak

açıklamaktadır. “Halk ve inşa” kelimeleri var olan şeyleri geliştirme ve onlardan başka bir şey yaratma anlamına gelmektedir. “Ceale” kelimesi de daha ziyade ‘dönüştürme ve meydana getirme’ anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla tefsirciler, devam eden yaratmayla ilgili olarak ruh üflenmesi, erkeklik ve dişiliğin belirlenmesi, çocukluk, gençlik ve ihtiyarlık dönemlerinin şekillendirilmesi, akıl ve temyiz gibi kabiliyetlerin verilmesi aşamalarını saymaktadırlar (Maverdî, *en-Nüket*; Razî, *Mefatihü'l-Gayb*). Hem dönüştürme, hem dönüştüren bir akış içinde insan, katıldığı ummanın akışına vakıf olan bir damla mesabesindedir.

12. “Taraik” yollar anlamına da katmanlar anlamına da gelmektedir (Razî, *Mefatihü'l-Gayb*). Kelimenin bir başka türevi, 86/Tarık 1-4. ayetlerde tekil olarak yıldız/gezegen anlamında kullanılmıştır. Zemahşerî kelimeye yörünge anlamına gelen felek manası vermiştir (*Keşşaf*). Çünkü 56/Vakıa 75. ayette yıldızların konumlarına yemin edilmektedir. Biz her iki anlamı da tercümeyle yansıtmaya çalıştık.

13. Kastedilen ağacın zeytin olduğu düşünülmektedir. Akdeniz ve Orta Doğu'nun en karakteristik bitkilerinden olan zeytin ağacının Sina'dan çıkması, anavatanının orası olduğu anlamına gelebilir (Mevdudî, *Tefhim*). Ya da zeytin dışında yağ üreten bir başka bitkiden söz ediliyorsa o yörenin bitki örtüsü araştırılmadan böyle bir yargıya varılamaz.

14. Duymadıklarını söyledikleri şey davet de olabilir davetçi de (Maverdî, *en-Nüket*). Sonuç değişmediği için biz cümlenin formatına uygun olan bir çeviriye tercih ettik.

15. Müşriklerin “cinnet” kelimesinden kastı delilik de olabilir, cinle ilişki kurmak da (Ebussuûd, *İrşad*). Bu ayet, Nuh kavminin cinler konusunda müşrikler gibi düşündüğünü göstermektedir. Müşriklerin cin inancı için bkz. 68/Kalem 2; 53/Necm 19-26; 72/Cin 1-15; 38/Sâd 36-38; 6/En'am 100; 37/Saffat 158; 34/Sebe 12-14.

16. “Tennur” kelimesinin ve “Her cinsten birer çift al.” deyiminin anlamı için bkz. 11/Hud 40.

17. Kur'an, Nuh kavminden sonra Âd kavminin yaşadığını ve helak olduğunu söylemektedir (7/A'raf 69).

18. 44. ayette de tekrarlanan bu cümle defolup gitmelerinin temizlik olduğunu çağrıştıran bir deyimdir. 36. ayetle birlikte değerlendirildiğinde daha da anlamlı hale gelmektedir. Çünkü zalim inkârcılar uyarıldıkları azabı uzak görerek alay etmektedirler. Azap geldiği zaman uzak gördükleri yere gönderilmiş oluyorlar! Aynı deyim 11/Hud 44, 60, 68 ve 95. ayetlerde de geçmektedir ve yaklaşık ifadelerle tercüme edilmiştir.

19. Buradaki yerleştirmenin, çocukları öldüren kralın şerrinden korumak için Meryem'in nişanlısı (sonra kocası olan) Yusuf tarafından Mısır'a götürülüşleri ve on yıl sonra geri getirilmeleri olduğu dile getirilmiştir (Razî, *Mefatihü'l-Gayb*). Ancak bu düşünce İncil'e dayanmaktadır. Oysa ayet, cennette ağır lanmaları anlamına gelecek genel bir anlamı barındırmaktadır. Şehit edilmek istenen İsa'nın (as) kurtarılarak Allah katına (cennete) yükseltildiği bilinmektedir. Her iki anlamda da müminlere ümit veren bir müjde olmaktadır.

20. Bu ayetler, bütün peygamberlerin getirdikleri dinin ortak olduğunu, bütün müminlerin kendi peygamberi sayesinde bütün peygamberlere ümmet olduğunu dile getirirken, din ayrılığının kendi din algısını veya kitabını tahrif eden insanlar tarafından hortlatıldığını ortaya koymaktadır.

21. Geceleri toplanıp masallar anlatıyor ve Kur'an'a nazire yapıyorlardı (Mevdudî, *Tefhim*).

22. "Cinnet" kelimesinin anlamı için bkz. 25. ayet.

23. Zikir, genel anlamıyla öğüt demektir ve bununla kastedilen de Kur'an'dır. Ancak zikir kelimesinin anlamlarından biri de şereftir (Maverdî, *en-Nüket*). Dolayısıyla her iki anlamı da cümleye yansıtmak istedik.

24. "Fuâd" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 179.

25. 7/A'raf 179. ayette de kullanılan "zera'e" kelimesinin anlamı, Türkçemize geçen ziraat kelimesinin anlamıyla ortaktır ve tarlaya tohum ekmek anlamında kullanılmaktadır. Burada insanın topraktan yaratıldığını, tohum gibi yeryüzüne serildiğini, ekin gibi birbirinden türetildiğini vurgulamak ve haşri de ekinin hasat edilmesine benzetmek için bu kelimenin tercih edildiğini düşünüyoruz.

26. Gece gündüz arasındaki ihtilaf, yer değiştirme anlamına geldiği gibi birbirinin zıddı (paradoksu) olması anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla geceyle gündüzün sürekli değişimi, bir bakıma ölümlerin diriltilmesinin delili olmaktadır (39/Zümer 42; 6/Enam 60).

27. "Eski çağların efsaneleri" diye çevirdiğimiz "Esatîru'l-Evvelin" deyiminin açıklaması için bkz. 46/Ahkaf 11; ayrıca bkz. Zemahşerî, *Keşşaf*.

28. "Arş" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

29. Mülkün anlamı için bkz. 25/Furkan 2.

30. "Hüsün" kelimesi hem güzelliği hem iyiliği içermektedir. Ayetin konusu tevhid ve şirk tartışması olduğu için sözün güzelliğinden çok doğruluğunu da ifade etmektedir. Bu nedenle İbn Abbas, hem bu ayeti hem de 41/Fussilet 33-36. ayetleri tevhidin kesin delillerle ortaya konması ve şirkin çürütülmesi anlamında değerlendirmiştir (Maverdî, *en-Nüket*; Zemahşerî, *Keşşaf*). Ayetlerin geçtiği bağlam da İbn Abbas'ın görüşünü destekler niteliktedir. Ayrıca doğruyu güzellikle savunmak ayetin genel ifadesine dâhil olmakla birlikte yumuşak sözün her inkârcıyı dost yapmayacağını da bilinmesi gerekir. Nüzûl sebebini Ebu Cehil ile ilişkilendirenlerin Ebu Cehil'in dost olmadığını göz önüne almaları gerekirdi. Oysa sadece hakikati anlayan sabırlı ve hissedar insanın samimi bir dost olma imkânı vardır.

31. Şeytanların kışkırtmasından Allah'a sığınma öğüdüyle kâfirlerin ortamı germesine fırsat vermeme telkin edilmiş olabileceği gibi, kâfirlere meyletme konusunda şeytanın vereceği vesveseden korunmanın gerekliliği de vurgulanmış olabilir. Devamındaki ayette, şeytanların o halleriyle Hz. Peygamber'in yanında yer almasından da Allah'a sığınması istenmektedir. Kışkırtıcı şeytanlardan kasıt sadece İblis ve uşakları değildir. Toplumun kışkırtıcı müfsitleri de buna dâhildir (6/En'am 112).

32. "Berzah" kelimesi, engel, perde, ana kara ile adayı birleştiren kara parçası vs. gibi anlamlara gelmektedir. İslam kültüründe bu kelime, ölüm ile yeniden dirilme arasında geçen kabir hayatı anlamında kavramlaşmıştır. Fakat süre düşüncesi, kelimeye, sonradan oluşan kabir hayatı anlayışı çerçevesinde verilmiş gözükmektedir. Bu kelimenin, tatlı ve tuzlu suların birbirine karışmasına engel olan yasa için de

kullanıldığına bakılırsa (55/Rahman 20; 25/Furkan 53), burada dünyaya geri dönmeyi engelleyen ilahî yasa olarak değerlendirilebilir. Kur'an, ölüm anında meleklerin suçlulara soru sorduğundan bahsettiğine göre (7/A'raf 37), bu geçiş evresinde ruhun varlığını başka bir boyutta sürdürdüğünü, ba's kelimesinin ise bedenlerin tekrar diriltmesini ifade ettiğini düşünebiliriz. Bu olgu, insanın öldüğü yerden tekrar kalkması olarak anlaşılabilir da dünya hayatının tekrarlanacağı anlamına gelmiyor (Zemahşerî, *Keşşaf*). Çünkü dünya artık başka bir dünyadır (14/İbrahim 48) ve imtihan dünyasının tekrarı yoktur (23/Müminun 107- 108; 2/Bakara 167; 5/Maide 37). Hayatın şartları ve boyutu değişmiş, insan ihtiyarlamayacak ve sürekli yaşayacak şekilde yeniden yaratılmıştır (56/Vakıa 35, 61).

33. Birbirlerini destekleme ve yardımlaşma gibi bağlar kopmuştur, herkes birbirinden kaçmaktadır. Dehşet ve telaştan dolayı birbirlerini tanımazlar. Bunun için birbirlerine soru bile soramazlar

34. "Âddîn" kelimesi sayı sayanlar demektir. Bir önceki ayette kaç yıl kaldıkları sorulurken "Adede's-sinîn" (yılların sayısı) diye bir ifade kullanılmaktadır. Kur'an'ın indiği toplumda yılların sayısı ile ilgilenen bir topluluk vardı ve bunlar haram ayları da düzenliyordu (Maverdî, *en-Nüket*; İbn Atiye, *el-Muharrer*). Bugünkü anlamda takvimciler demek daha açıklayıcı olabilir (100/Adiyat 1-5; 89/Fecr 1-5). Müşrikler, Allah'ı hâlâ gereği gibi anlayamamış olmalı ki kaç yıl kaldıklarını orada bile takvimcilere sormasını istemektedirler!

35. "Arş" kelimesinin anlamı için bkz. 7/A'raf 54.

36. Bu duanın önemini anlamak için 108-111. ayetleri düşünmek gerekir. Çünkü dua, gereği gibi yapılırsa müminlerin kurtuluş vesilesi olmaktadır.